

IOAN MARIAN ȚIPLIC, *Fortificații medievale timpurii din Transilvania (sec. X–XII)*. Iași, Edit. Institutului European, 2007, 168 p. + il.

Deși a apărut de câțiva ani, datoram această recenzie sigurului autor care a îndrăznit, în anii din urmă, să abordeze tematica cetăților timpurii. Cum o reluare îmbunătățită a volumului din anul 2005¹ este necesară, discuția cu noua literatură de specialitate se arată a fi obligatorie. Autorul se denuște pe sine, credem noi, în termeni foarte corecți, „pseudo-discipol” al subsemnatului (p. 11). A cita ori prelua mult pare a fi justificarea cea mai potrivită pentru o asemenea asumare de calitate.

Autorul socotește că se ocupă de un „tărâm de descoperit” (p. 10). Limita cronologică superioară pe care ne-a fost propusă (1257) (p. 11) este pe cât de insolită, pe atât de irelevantă. Actul de pace prin care Bela al IV-lea împărțea puterea cu fiul său major Ștefan, nu pare extras din nicio realitate care să se plieze pe cea a fortificațiilor. Mai târziu s-a și văzut de altfel, că nici din punct de vedere istoric, nu poate fi reținut pentru vreun fenomen care să justifice operativizarea sa în context istoriografic. Să-l disculpăm însă pe autor, prin afirmații din alt loc, în care recunoaște deschis că a propus doar o soluție pur convențională (p. 30). Iar ca deruta să fie magistrală, același carte mai folosește și un prag de la 1270. Cum o fi, dar nu avem a mai lucra pe viitor cu asemenea împărțeli. Sunt prea personale și neargumentate.

„Pseudo-introducerea” volumului are intenții mult prea generoase de analiză a naționalismului în arheologie. Reia câteva lucruri deja afirmate, implică alte opinii, de esențială țintă istorică și sfârșește cu câteva trimiteri tot către cetăți și problematice care vor fi reluate și în alte locuri ale volumului.

Partea „premiselor politico-militare” începe cu o asumare de titlu („considerații privind cronologia Evului Mediu românesc”) și continuă imediat cu o negare de fond („nu dorim să deschidem o discuție asupra întregii problematice a cronologiilor utilizate...”) (p. 29). Mai departe, pare a ni se propune în continuare un Ev Mediu numai „al nostru” și nu racordat celui european. Urmând aceeași cale, am putea extinde soluția și către Preistorie ori Antichitate? Se reiau și aici problemele de cronologie, care, într-o concepție redacțională mai adunată, se cuveneau așezate în altă parte, nu la premise genetice de fenomene. De la cronologii care nu au a se raporta la vreun conținut rămas nedefinit, al Evului Mediu, nu putem aștepta nimic demn de luat în seamă. Nu beneficiem decât de compartimentări care nu au criterii comune. Se ajunge la conceptul „perioadei păgâne” – ca și când ea nu ar fi fost o prelungire din Antichitate, și la „perioada voievodatului”, ca și când ea s-ar fi oprit tocmai acolo

unde ar fi dorit autorul să-și isprăvească paginile (p. 36). Dacă perioadele nu se coagulează, un logician ar spune că nu sunt de aplicat. Trebuie să reținem „insolitul” acestei definiții: „Evul Mediu este o materie cu aptitudini speciale” (p. 29). O critică a istoriografiei comuniste, la modul general, este aici nelalocul ei. Oricum, deja avem convingerea că autorul are un deficit serios de concentrare, dezarticulându-și discursul în segmente scurte care nu au curgere.

Perspectiva arheologică a Transilvaniei în secolele VIII–XI urmează. Pentru autor, în contradicție cu mulți alții, în special lingviști, acesta ar fi „perioada procesului de etnogeneză” (p. 39). Nici noi nu-i împărțăm punctul de vedere. Beneficiul arheologic în colorarea vremurilor este redus la caricatură prin echivalarea unora dintre grupurile culturale cu etnii, în paralel cu păstrarea altora total depășite de cercetare. Este suficient în a arăta că un „grup” ori o „cultură” Ciugud din secolele XI–XII sunt demult trimise la coșul istoriografiei. Nici înțelesurile de Dridu ori Bjelo-Brdo nu sunt, nici ele, prea limpezi și relevante. Tot ceea ce urmează, este după opinia noastră, complet irrelevant ca premise pentru tema majoră stabilită de către titlul volumului.

Nu ne vom opri nici la producția care ajunge să sintetizeze, în manieră personală, istoria Transilvaniei de la 953 (cu semn de întrebare), până la 1270 (depășind propriul prag stabilit la început de carte). Autorul este adânc tributar altora care au scris consistent și mai convingător. Izvoarele directe sunt arareori atinse. Este antrepriza metodologică utilizată de către compilatori, nu de către istorici de calitate.

De la p. 79 ajungem la fortificații. Dacă termenul de „castelare” i se pare o „fortare” (p. 79, n. 258), trebuie să o scriem că în lipsa vreunei argumentări, este o simplă afirmație gratuită. Discutând despre numere, autorul preferă să se citeze cu propria sa cifră (169), care este foarte riscantă. Celelalte numărători sunt inserate întâmplător, fără cronologie de apariție și cu valoare aproximativ egală, chiar dacă provin de la un mare fabulist, gen Ștefan Pascu, ori un ilustru necunoscut pe numele de Erwin Bader (p. 82). Pe mai departe, listarea bibliografiei este de-a dreptul neserioasă. Nu vom comenta valoarea afirmațiilor inserate și neglijența lor (ex.: p. 85, n. 292, unde două titluri de lucrări sunt eronate; p. 86, nu există vreun autor cu numele de A. Cosma etc., între autori germani figurează autori maghiari). Ca o coincidență, observațiile formulate la adresa ingerințelor la subiectul cetăților teutone, scrise de către Tudor Sălăgean (p. 93–94), apar și în lucrarea noastră din 2005 (vezi *Castelarea carpatică*, p. 435), numai că acolo cititorul se poate întâlni cu sursa adevărată a ideilor, nu doar cu critica lor. Alte paragrafe au parfumul lui „dăjà vu”. Aportul „sibian” la castelologie

¹ *Castelarea carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII–XIV)*. Cluj-Napoca, 2005.

este destul de ridicol dacă se susține prin notele publicate în caricaturala „Materiale și cercetări arheologice” ori „Atlasul” lui Hermann Fabini (p. 94). Ca să justifice implicarea proprie, posterioară unei performanțe pe care o laudă și care, în mod normal, ne-ar fi flatat într-atât încât să tăcem definitiv la adresa sa și a producțiilor sale tematice, se face remarca după care cercetarea arheologică și documentară nu este satisfăcătoare și subiectul poate fi continuat. Adevărat, doar că, așa precum vom observa, aportul arheologic nou este aproape nul, iar partea documentară scrisă este deja aproape complet rezolvată. Singurele căi adevărate care au mai rămas de parcurs sunt trecute sub tăcere: revizia datelor din teren (arheofotografie, relevee noi) și comparatismul sănătos cu alte teritorii.

Analizele de cercetare arheologică a cetăților am întreprins-o noi înșine. Deci tema ar fi, din nou, o reluare în care nuanțele de acum sunt adesea incorecte. Nici unul dintre citații „capi de serie” ai cercetării din Cluj și Sibiu nu se poate lăuda cu vreo „școală” constituită. Iar citarea Danielei Marcu-Istrate, doar pentru mulțimea sa de șantiere particulare, nu are nici o valorizare așteptată. Nu-ți pui în șir mărgelile de dragul oglinzii. Nu s-a scris nici că este bine, nici că ar fi rău ce face distinsa doamnă. Noi știm însă și o putem dovedi pe texte, că persoana respectivă nu este deloc pregătită la castelologie, ca atare reprezintă un serios pas înapoi și o sursă de poluare științifică a domeniului. La fel de ciudată este amplasarea contribuției lui Petre Iambor. Judecățile sale ar fi trebuit să fie de-a dreptul disecate, pentru că el oferise cu adevărat *singura* carte care acoperea cronologic segmentul avut în vedere și de către Țiplic. Cine citește aliniatele care-i sunt aici dedicate rămâne tot atât de informat, ca și când nu s-a scris nimic despre carte și va trebui să recurgă la propria sa lectură și judecată, pe care, în stilul promovat în România, va trebui să și-o disimuleze bine.

Clamând „discursul la rece”, autorul „încălzește” doar observațiile noastre privitoare la arheologia cetății Hunedoara, în care, ca din întâmplare, a fost și el implicat. Doar că pentru a ne contrazice ar trebui să fi știut că un arheolog medievist ar fi trebuit să fi avut acolo o responsabilitate permanentă și că informațiile pe care le așteptam să se fi lăsat văzute în ultimii cinci-șase ani.

Temeinicele observări ale aceluiași înaintaș la care se fac mereu raportări par a fi degradate de maliția sa (p. 99). Ea, maliția, este aproape de cinism, și este o culoare de stil, ce nu are de-a face cu esența și adevărul conținutului. Iar exemplele sibiene care sunt oferite pentru a arăta, chipurile, că acolo s-a făcut corecția provincială înspre o școală de arheologie medievală de excepție, sunt încă foarte departe de a fi fost demonstrative.

La același capitol de arheologie castelologică, se ajunge a se scrie de-a valma despre fortificații de hotar, necropole, atribuirii etnice, aranjamente politico-administrative și, din nou, fortificații de graniță, turnuri locuință. Să o scriem: cam mare oala arheologiei speciale a autorului.

Ca la orice antrepriză clasică, a fost nevoie, și aici, de reluarea terminologiei. A câta oară? Să vedem însă cum motivată. Nici cum. Pentru că a scris despre ea Rusu și Țeicu, trebuia să avem și implantul Țiplic. Istoricul

urmării terminologiei se amestecă cu discuția unor termeni. Total superfluu se relevă a fi discuția despre „încastelare” și „castelare”. Chiar inovatorul și tranferatorul lor în limba română lămurise lucrurile. Nu cred că era nevoi ca Țiplic să mai explice odată, pe-nțeleșul tuturor. Nici lingvist nu trebuie să fi pentru a-ți da seama dacă denumirea „perioada castrală” este bine sonorizată ori dacă poate fi echivalată sensurilor castelării. Iar concluzia că avem un „castru” și o „cetate” nu sună nicidecum insolit, tot de la înaintași ruși citire (M. Rusu și A. A. Rusu), cu toate că nu deține nici o referință critică. Autorul a preluat-o simplu și chiar a dublat-o, din bogata sa lectură. Deși o dorește cu dinadinsul, amestecul frontierei cu fortificația nu are loc în spațiul terminologiei și, până un la grad serios, nici în alte compartimente.

Asocierea dintre deținători și obiective este un alt capitol de glosat. Fortificațiile de graniță sunt puse a se întâlni cu „mici curți senioriale”, în a doua jumătate a secolului al XII-lea. Sunt tot exemplele noastre, de la Sânnicolau de Beiuș și Ilidia, acum răsucite (p. 107). Cele două obiective aparțin tocmai unor centre de putere remarcabile, nici pe departe vreunei inițiative mici. Deci, unde ar fi progresul așteptat de la aceste pagini?

Ca și când nu ar fi citit *nimic* despre felul în care prisăcile au apărut pe hărțile noastre, și ce tip de capcane presupune perseverența, urmându-l mai ales pe Tudor Sălăgean, Marian Țiplic nu face nici un pustiu de bine în limpezirea lucrurilor. Nici măcar nu s-a observat că apărătorii lor nu se numeau „iobagiones castri”. Să o mai repetăm aici: termenii de „prisăci” apar în documente până în zorii Epocii Moderne, ca desemnând instalații de protecție a vetrelor de sate. Iar a reconstitui pe baza unei toponimii maghiare o complicată realitate politică pre-maghiară, să o scriem, tot malițios, este destul de dubios.

Conținutul propriu-zis al volumului este introdus provocator: „probleme controversate”. Mai departe nu există decât ceva concluzii, astfel încât se străvede că fals-numitele controversate sunt însăși substanța majoră a comunicatului tipografic. Este o altă alternativă la un text de-al nostru (*Castelarea carpatică*, p. 80–94). Se relevă că, în loc de vreo dispută, ar fi o „încercare de micro-istorie a fortificațiilor de pmînt (sic!)” (p. 115). Modelul polon de fortificații timpurii este absolut de respins pentru zona noastră. Nimic de la noi nu este comparabil cu fazele timpurii de acolo.

Primul exemplu: prima excepție de la sortarea propusă. Alba Iulia nu a fost, cel puțin nu s-a demonstrat, vreo fortificație de pământ. Suntem de acord că Albeștii a fost antedat. Breaza nu se pot discuta la acest capitol, pur și simplu pentru că fortificațiile de piatră au fost contemporane cu cele de pământ. Cuzdrioara ar trebui să mai aibă în vedere și că numele i-ar putea proveni nu de la „cazarii” posesori de cetăți, ci de la un toponim mai vechi ori onomasticon („Cetatea lui Kozar”). Dacă localizarea „Lempesch”-ului am făcut-o în dreptul Agnitei și nu al Dealului Frumos, acesta s-a datorat numai bibliografiei avută la-ndemână. Speculația de corecție cronologică are tot atât de mare și de mică valoare ca și o alta, atât timp cât impresia nu este argument pentru nimeni. Deci contribuția reală, de transmis, încăpea într-o frază.

Lăpușteștii fraților Ferenczi este tot atât de inutil de reluat, pe cât de inutilă a fost clasarea cronologică de-o larghețe ridicolă. Orăștie este folosită mereu ca un mare câștig de cronologie timpurie de cetate. Atât timp cât autorii cercetării nu vor fi în măsură să producă dovada că pe o rază de câte sute de kilometri mai existau fortificații similare, cu datare în secolul X, avem toate temeiurile să ne îndoim că acolo ar fi fost un unicat și că nu putea fi vorba despre o interpretare eronată a datelor culese din pământ. Numai dacă am spune: Alba Iulia și Orăștie funcționau ca cetăți în secolul al X-lea, am observa cu-adevărat ce furtună de receptare s-ar stârni. Datarea cetății de la Teliu în secolele XI–XII este o simplă afirmație, fără nici o dovadă. La marile cetăți de la Cluj-Mănăștur, Dăbâca, Hunedoara, Moigrad, Moldovenești, Morești, Șirioara nu s-a adăos nimic. Sunt doar schițe de fișe cu faze și sub-faze care, pentru cine cunoaște cu-adevărat arhitectura de fortificare, puteau funcționa concomitent, pe trasee de cortine diferite ori construite în succesiune lină, cu acceptarea unor „inovații” aduse prin alți meșteri.

„Concluziile” sunt de o superficialitate total condamnată. Autorul a preluat, pur și simplu, alineate din alte părți ale volumului și le-a colat aici. Comparați doar p. 67, cu p. 144, p. 110, cu p. 145, p. 114, cu p. 145 și vom trage concluzia că totul este un copy-paste agresiv la bunul-simț și la sensibilitatea de recepție a oricărui cititor. Probabil îl loc de „concluzii” se pregătise de fapt o caricatură de „rezumat”, care nu s-a mai fabricat din graba de a înzestra Moldova cu o carte de castelologie ardeleană.

Notele sunt „particularizate” prin aceea că sunt numerotate de la un capăt la celălalt al cărții (dintr-o clară inabilitate de folosire a programului de computer), redau complet doar numele maghiare, au grafii majuscule ori pagini lipsă. Indicele s-a produs total aiurea, prin simpla comandă din programul office, în așa manieră că un Madgearu, trebuie căutat la litera A, pentru că s-a indexat la „Al.”! Nu este o excepție: Iambor trebuie căutat la P., Pinter, la Z.! Ca o supremă ironie, unul dintre cei mai citați și preluați autori (A. A. Rusu) nu apare deloc în același indice. Ei bine, iată dovadă, că până și computerele sibiene (ori poate doar ale Editurii Institutului European din Iași?) au fenomene de respingere când ar fi vorba despre relevarea mult-citării sale. Dar, vanitatea noastră ne spune că același nume trebuia așezat pe undeva aparte, ca să nu producă contradicții flagrante cu ceilalți autori. O simplă lunecare de tastă și, frumosul preparat a dispărut, spre plânsul creatorului.

Semnificația termenilor indexați a fost arătată numai în dreptul persoanelor. Ilustrația finală este de o calitate inferioară și, în bună măsură lipsită de vreo orientare normală. Acolo apar sigle misterioase (harta 3–7), uneori săgeți ori grafică de orientare aeriană către nord (fig. 16a). Este notabilă și trimiterea de la p. 103, către „harta ???”

Propria noastră concluzie? Regretăm, nu avem ce face cu această carte!

ADRIAN ANDREI RUSU